

УДК 94:371.83

Михайло Ревуцький, Тетяна Луговська

**АНАЛІТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ
ТОВАРИСТВА РОСІЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ
“ДРУГ” У ЛЬВОВІ НА ПІДСТАВІ ЇХ
ПЕРСОНАЛЬНИХ АНКЕТ (1924–1934 РР.)**

У статті досліджуються дані основних пунктів заповнених персональних анкет членів товариства російських студентів “Друг” у Львові. Здійснено аналіз відповідей на питання анкет, які заповнювали львівські студенти, що прагнули бути членами товариства російських студентів “Друг” за період з 1924 по 1934 роки.

Ключові слова: товариство російських студентів “Друг”, русофільство, “Товариство імені Качковського”, культурно-освітня діяльність, опитувальний листок (анкета).

Актуальність статті. У громадсько-політичному житті Західної України в міжвоєнний період вагомий вплив мали організації галицьких русофілів (москвофільство). Це, зокрема, такі культурно-просвітницькі організації, як Руський інститут “Народний дім” у Львові, Львівський Ставропігійський Інститут, “Товариство імені М. Качковського”, Товариство “Руських дам”.

Серед молодіжних організацій досить активно діяло самостійно і співпрацювало з іншими русофільськими об'єднаннями студентське товариство “Друг” у Львові. Характер діяльності та персональний склад товариства залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – проаналізувати відповіді студентів – членів товариства “Друг” на питання опитувальних листків.

Завдання статті – на основі аналізу анкет дати характеристику персональному складу товариства “Друг” за окремими пунктами відповідей на питання анкет.

Хронологічні рамки дослідження – період заповнення анкет: 1924–1934 роки.

Основу джерельної бази статті складають матеріали Центрального державного історичного архіву у Львові (Фонд 506с).

Наукова новизна статті полягає в тому, що дотепер аналізу персонального складу товариства російських студентів “Друг” у Львові практично не здійснювалося.

У фонді 506с Центрального державного історичного архіву України у Львові зберігаються анкетні листки членів товариства “Друг”, заповнені ними власноручно з проханням вступу в дійсні члени товариства (справи 154–157). Загальна кількість заповнених анкетних листків за період в десять років (1924–1934 рр.) у чотирьох справах – 574 листки.

Аналіз анкетних листків дозволяє скласти загальну картину про членів товариства “Друг” згідно їх відповідей на анкетні питання.

Заповненими є дві редакції (форми) анкет: анкета першого типу – Анкетний листок (“Анкетный лист”) і анкета другого типу – Опитувальний листок (“Опросной лист”). В період 1924–1927 років частіше використовувалася форма для анкетування, в якій було двадцять питань (анкета першого типу), хоча паралельно з анкетною першого типу ми зустрічаємо форму другого типу, де кількість питань була скорочена до тринадцяти. Після 1927 року анкети першого типу на двадцять питань не використовувалися, їх повністю замінили анкети другого типу на тринадцять питань.

Заповнювалися листки, як вже вказувалося, власноручно, але часто, не зважаючи на вказівку “Писати розбірливо” мають місце латинські літери і польські терміни, тому досить

важко зрозуміти через специфіку правопису окремі записи чи слова, що пояснюється скоріше не стільки недбалістю, скільки володінням російською мовою не на належному рівні, про що і пишуть в анкетних листках окремі заявники.

Кожен член товариства, заповнюючи анкету другого типу, звертався до Правління товариства “Друг” у Львові з проханням прийняти його до членів товариства в якості, а далі прописом вказувалося в якості кого, як правило майже всі писали в якості дійсного члена товариства (зрідка зустрічаються записи прийняти в якості члена-змагальника – (“члена-соревнователя”) [1, арк. 73, 92]. Є анкети, в яких цей пункт пропущений без заповнення, хоча стоїть підпис заявника [2, арк. 10, 12; 1, арк. 84, 93, 95]. Далі згідно заяви в якій якості майбутній член товариства буде представлений, йшло зобов'язання підкорятися статуту і постановам Правління товариства “Друг”, а також допомагати по завершенні навчання (“студий”) товариству “Друг” матеріально і морально. Такі зобов'язання скріплювалися підписом [2, арк. 1].

Також аналогічні зобов'язання з підписом зустрічаються майже у всіх заповнених анкетах першого типу. Але в анкетному листку першого типу зобов'язання не були видрукувані типографським шрифтом, тому кожен на звороті листка власноручно писав декларацію, в якій під чесне слово зобов'язувався, що він після завершення навчання по мірі своїх сил і можливостей буде допомагати товариству російських студентів “Друг” матеріально і морально. Далі вказувалася дата, місяць і рік, та ставився підпис [2, арк. 14 зв.].

Як бачимо, вдосконалюючи чи видозмінюючи анкету, розробники залишили в анкеті відповідні зобов'язання про моральну і матеріальну допомогу, але у видрукованих типографським способом зобов'язаннях в анкетах другого типу ми вже не зустрічаємо фрази про “слово честі”, а також немає уточнення про допомогу заявника товариству “по мірі сил і можливостей”. Таким чином, відхиливши власноручно написану декларацію, в анкеті другого типу дещо втрачається вагомість моменту вступу до товариства і подія стає більш ординарною.

Є невелика кількість анкет другого типу, видрукованих на друкарській машинці [3, арк. 80, 95; 1, арк. 24, 45], що ймовірно свідчить про брак бланків в певний період – ці анкети датовані осінніми місяцями 1927 р. Має місце анкета, що заповнена не власноручно, а на друкарській машинці [3, арк. 20]. Це анкета студента другого року навчання ветеринарної академії Леськова Романа з Дрогобича, в якій він просить прийняти його в члени товариства в якості “члена соревнователя”. Причина машинописного заповнення ймовірно і в тому, що Леськів Р. не володіє російським правописом, про що він вказав, відповідаючи на питання чи знає він російську мову і літературу – “хочу знать”, але зазначив, що володіє малоросійською мовою, а також польською і німецькою мовами.

Згідно анкет для вступу до товариства потрібна була рекомендація двох дійсних членів товариства. В анкетах першого типу це був пункт про “Рекомендацію двох членів Товариства або “Гуртка Техніків” [3, арк. 129]. Заповнювався даний пункт довільно: просто стояло два підписи, один підпис, прізвище та ім'я без підпису, взагалі пункт не заповнений. В анкетах другого типу ті хто рекомендував нового члена тим самим підтверджували правильність заповненої ним анкети і просили правління товариства про прийняття колеги в члени товариства “Друг”. Це підтвердження і прохання скріплювалося їхніми підписами без розшифровки прізвища, але в окремій графі вказувався номер членського квитка, тому при бажанні можна було легко встановити хто давав рекомендацію. В багатьох анкетах другого типу також є підписи, але відсутні номери членських квитків, або є лише один підпис і номер членського квитка [3, арк. 127], або такий варіант, коли взагалі не заповнена сама рекомендація і відсутні підписи в рекомендації, хоча є відповідна резолюція про прийняття в члени товариства. [3, арк. 123].

Резолюцію про прийняття в дійсні члени чи в члени товариства на змагальній стадії підписували на підставі постанови Правління голова товариства і секретар. Їх підписи скріплювалися печаткою. Вивчаючи ці аспекти анкетування можна зробити висновок, що

часта відсутність рекомендацій, підписів, номерів членських квитків тощо вказують на формалізм і низьку дисципліну діловодства в Правлінні товариства.

В анкетах другого типу був ще пункт “Примітки”. Найчастіше цей пункт взагалі не заповнений. Деколи зустрічаються там записи: “Витримав екзамен з російської історії” [1, арк. 5], “Екзамен по російській історії витримав” [1, арк. 48], “екзамен по історії Русі витримав” [1, арк. 58], “Іспит по історії витримав” [4, арк. 99], “На підставі рішення правління звільнений від вступного екзамену” [4, арк. 101], “Прийнятий до складу дійсних членів” і дата [4, арк. 87]. Аналізуючи типовість записів у цьому пункті, можна зробити висновок, що його призначення було лише для відмітки про екзамени з російської історії, але заповнювався цей пункт дуже рідко, або запис робився у випадку коли претендент був переведений з членів – змагальників у дійсні члени товариства.

Аналізуючи архівні матеріали фонду, ми не маємо змоги в рамках статті детально зупинитися на всіх пунктах анкет, але з метою цілісності уявлення про стан справи коротко розглянемо лише деякі найбільш вагомні і показові аспекти анкет обох типів.

Як правило, в анкетному листку вказувалося повністю прізвище ім'я та по-батькові заявника. Далі в анкеті другого типу йшла графа місця і дати народження, яка в анкеті першого типу була четвертою.

Пункт третій в обох типах анкетних листків пропонує вказати національність. Аналіз всіх анкетних листків виявив лише один варіант відповіді – російська (“русская”) національність. Таким чином, стовідсотково всі опитувані зарахували себе до російської національності. Уродженець Києва студент Львівської політехніки Міхельсон Дімітрій Максович що закінчив Російську Луцьку гімназію також в графі національність пише – “русскій” [3, арк. 56].

Оскільки в офіційній назві товариства фігурує термін “російських” студентів, то видається трохи дивним необхідність вказувати це ще й в анкетах обох типів. Ймовірно через відсутність графи віросповідання, яка мала місце, зокрема, в анкеті Союзу російських студентів, національність мала б засвідчувати скоріше православне віросповідання. Опосередковано підтвердженням цього є те, що товариство активно і регулярно проводило різноманітні заходи, пов'язані з релігійними святами православної церкви. Можливо під графою національність криється віросповідання ще й тому, що товариство отримувало досить значну субсидію з боку Сенату Львівського університету Яна Казимира, що належав на той час у Польщі до юрисдикції Міністерства віросповідань та освіти [7, с. 316]. Тому, щоб не фігурувало, що державні кошти виділяються товариству православних студентів на підтримку і популяризацію неофіційної в Польщі православної церкви, з тактичних міркувань була відсутня графа віросповідання, але її слід розуміти під пунктом національність.

В анкеті першого типу пропонується відповісти на питання, чи був претендент до складу товариства в Росії і коли. Переважна більшість вказують час перебування в Росії з травня – червня 1915 року [3, арк. 32], хоча зрідка зустрічається і 1914 рік [3, арк. 51]. Як правило завершується період перебування в Росії претендентів до вступу в 1918–19 роках [3, арк. 17; 2, арк. 56; 4, арк. 89, 95]. Часто перебування в Росії було більш тривалим – до 1921–22 років. [1, арк. 11, 44, 52, 64. 2, арк. 46, 90]. Дехто перебував в Росії лише рік 1915–1916 [3, арк. 41]. Зустрічаються випадки коли на питання, чи перебував в Росії є відповідь “так” [3, арк. 119], але без уточнення термінів перебування.

Перебування членів товариства “Друг” в Росії пояснюється тим, що з початком Першої світової війни всі росіяни автоматично стали підозрілим елементом в Австро-Угорській імперії. Доля їх була часто досить трагічною. В концентраційні табори Талергоф і Терезин були депортовані десятки тисяч русофілів тільки за руську національність, оскільки імперія Габсбургів остерігалася симпатій до ворожих російських військ з боку своїх підлеглих. Дійсно, з приходом російської армії деколи її воїнів зустрічали як визволителів. Але, коли на початку літа 1915 року австрійська армія перейшла до контрнаступу, австрійці за прихильність місцевого населення до російських військ посилювали репресії. Тому 100 тисяч

руського населення, рятуючись від знищення і репресій з боку австро-угорської влади, змушені були піти разом з відступаючими російськими військами до Росії. [5] Показовою в цьому плані є біографія письменника Ярослава Галана, родина якого як підозріла в симпатіях до росіян при сприянні російської військової адміністрації евакуювалася до Росії [6] В подальшому багато з них після закінчення війни через не прийняття російської революції та інших причин поверталися в рідні краї. Дехто з них під час навчання ставали членами товариства російських студентів “Друг” у Львові. Ось чому в багатьох анкетах фігурують відповіді студентів про нетривалий період перебування на території Росії.

На питання чи знає претендент російську мову і літературу відповіді досить різні. Крім традиційних “так” (“знаю”) або “ні” (“не знает”) [4, арк. 99] зустрічаються відповіді: наближено (“приблизительно”) [4, арк. 96], хочу знати (“хочу знать”), частково (“частино”)[4, арк. 110], небагато (“немного”) [4, арк. 111], маю про неї загальну уяву (“имею о ней общее понятие”), мовою володію слабко (“языком слабо владею”) [4, арк. 98], знаю, але не дуже (“знаю, но мало”) [4, арк. 91]. Як правило про знання російської мови і літератури ствердно відповідали ті, хто перебував в Росії.

Оскільки товариство, крім взаємодопомоги, за характером було культурно-освітнім, то відповіді на питання, чим може бути корисний товариству новий член, різноманітні, але характерні для профілю товариства. Запитання анкети першого типу звучить досить звужено – чим може бути корисний новий член в літературно-художній галузі діяльності товариства? Запитання анкети другого типу – загальне, дуже широке і розпливчате – чим може бути корисний товариству “Друг”? Тому різною є реакція – відповідь на це питання в двох типах анкет: якщо відповіді на анкети першого типу більш чіткі і прогнозовані, то відповіді на анкети другого типу часто бувають досить несподіваними в залежності від розуміння такого питання конкретним претендентом.

Зокрема найхарактернішими і найчастіше зустрічаються відповіді на це питання – співати в хорі товариства “Друг” [4, арк. 72], частими є відповіді – можуть грати в оркестрі товариства [4, арк. 70], популярними є відповіді про участь в драматичній студії та літературному гуртку [4, арк. 83] та бажання займатися громадською роботою [2, арк. 77]. Через відсутність пункту “чи бажає займатися спортом і яким” в анкеті другого типу, відповіді про спортивну діяльність в цих анкетах ділять популярність з відповідями про бажання займатися громадською роботою: шаховий і спортивний гуртки [4, арк. 71, 85], спортивною діяльністю (“спортивной деятельностью”) [2, арк. 93], у відношенні до спорту (“в спортивном отношении”) [2, арк. 88]. Частими є просто відписки, на зразок: чим може бути корисний товариству “Друг”? – відповіді: готовністю до роботи [4, арк. 75], всім [4, арк. 97; 2, арк. 8] або нічим [3, арк. 61]. Мають місце відповіді казуси – граю на роялі [4, арк. 105], чим завгодно [4, арк. 106], канцелярською роботою [2, арк. 19], грою на скрипці (“игрой скрипичной”) [2, арк. 56], казначейством [2, арк. 67], написанням невеликих творів (“писанием мелких сочинений”) [2, арк. 84], могу бути корисним, працюючи фізично чи розумово на користь товариства (“могу быть полезным трудясь физически или умственно на пользу общества”) [3, арк. 14]. Дехто своєрідно розумів дане запитання, так Палій Романа-Ярослава, відповідаючи на питання, чим може бути корисна товариству “Друг”, написала “голосом” [3, арк. 101], або зустрічається відповідь – розповсюдженням ідей товариства (“распространением идей общества”) [3, арк. 95], інший претендент на дійсні члени товариства написав – “играю на гитаре, балалайке и мандолине” [3, арк. 132].

Мартиненко Олександр з міста Рівне в жовтні 1930 р. пише в графі, чим може бути корисний товариству – “буду розмовляти з колегами по російськи”, що свідчить про слабке знання членами товариства російської мови та не використання її в повсякденному спілкуванні [3, арк. 45].

Заповнюючи вказаний пункт студенти також розуміли, що участь у суспільних заходах вимагатиме від них жертвувати своїм вільним часом. Тому через відсутність якихось інших інтересів, крім навчання, а також враховуючи фактор свого вільного часу, є досить багато анкет, в яких у вказаному пункті стоїть прочерк або він залишений не заповненим. Дехто ж

писав у цьому пункті, як наприклад Незабийовський Василь, уродженець Камянець-Подільського, студент ветеринарної академії “в виду весьма тяжелых материальных условий жизни в данный момент свободным временем не располагаю...” [3, арк. 79].

В анкеті першого типу є питання, чи бажає студент займатися спортом і яким. Аналіз цих анкет показує, що в більшості вказане питання проігнороване і залишене без запису або стоїть прочерк. Але приблизно в двадцяти відсотках анкет зроблені записи про бажання займатися спортом. Щодо популярності видів спорту в 20–30-х роках двадцятого століття у Львові серед студентів, то найвищий і приблизно однаковий рейтинг мали такі види спорту як футбол, велосипедний спорт і теніс. Далі приблизно порівно йде кількість студентів, які хотіли б займатися гімнастикою та легкою атлетикою. Такі види спорту як бокс, їзда на лижах, ковзани, плавання та катання на човні набрали найменшу кількість прихильників.

В анкетах першого типу є також питання, чи працює в місцевості постійного проживання студента читальня імені Качковського. Товариство імені Качковського (1802–1872), службовця-ентузіаста, який все своє життя присвятив допомозі патріотичним починанням русинів-галичан, було створене в Коломиї Іваном Наумовичем в 1874 році. Метою товариства імені Качковського було “поширення наук, моральності, працелюбності, тверезості, бережливості громадянської свідомості і всіляких чеснот серед руського населення Галичини” [8].

Головною метою діяльності товариства була видавнича робота та організація читалень імені Качковського, в яких пропонували населенню невеликі брошури на традиційній галицько-руській книжній мові. Читальні імені Качковського поширювали не тільки просвітницько-історичну літературу, але й передову на той час літературу з порадами про покращення господарської та аграрної діяльності [8]. Читальні імені Качковського засновувалися переважно в сільській місцевості, а читальні товариства “Просвіта” об’єднували навколо себе жителів міст і містечок, тим не менше між ними була певна конкуренція. Оскільки товариство російських студентів Львова “Друг” тісно співпрацювало з іншими руськими товариствами, зокрема з товариством імені Качковського, то з метою володіння більш широкою інформацією здійснювався моніторинг в анкетах про наявність читалень імені Качковського в місцях постійного проживання студентів. Також ця інформація була потрібна для організації читалень імені Качковського в тій місцевості, де вони були відсутні або знищені під час війни.

Аналіз анкет показує, що відповіді на це питання переважно заперечні. Приблизно в семидесяти відсотках анкет, де є запитання про читальні імені Качковського, вказано відповідь, що такі відсутні (вивчено 73 таких записи), і тільки біля тридцяти відсотків опитаних дали відповідь, що такі читальні працюють в тій місцевості, звідки приїхали студенти до Львова на навчання (вивчено 34 таких записи). Зустрічаються більш розгорнуті відповіді, так Сварчевський Любомир Володимирович з Чертезина, студент Львівської політехніки, заповнюючи анкету в березні 1925 року відповів, що читальня була зруйнована [1, арк. 13] так само “знищена під час війни” відповів студент з Надвірної [4, арк. 67], Чемерис Григорій відповів, що в місці його постійного проживання діє аматорський гурток на зразок читальні [1, арк. 106].

Цікаво, що серед анкет є незначна кількість таких, що заповнені студентами з Тернопільщини і можливо залишилися близькі, чи хто пам’ятає родини цих студентів, що проживали чи проживають у вказаній місцевості. Це Барановський Мирон Юліанович з села Дорохів Тербовлянського повіту [4, арк. 18], студент медичного факультету Дейніцький Олег Володимирович з Тербовлі [2, арк. 8], Осипов Микола Федотович, студент-медик з Кременця [3, арк. 97], з Кременця також Покровська Євгенія Василівна [3, арк. 118]. Луцик Роман Ярославович з села Лука Бучацького району [3, арк. 31], був членом правління товариства “Друг” в 1926–1930 роках [9, арк. 5]. Студентами математично-природничого факультету Львівського університету в різні роки були Гладиш Ярослав Степанович з Бережан [4, арк. 76] та його земляк Наворенський Михайло Васильович [3, арк. 76]. Мицко Роман Федорович з села Нівра Борщівського району був студентом Львівської політехніки

[3, арк. 74]. Свистун Володимир Ісидорович з Староміщини Підволочиського району, що закінчив гімназію в Тернополі в 1922 році, навчався у ветеринарній академії [1, арк. 15], а його брат, старший на два роки, Свистун Емільян Ісидорович був студентом медицини [1, арк. 16]. Луцик Ростислав Федорович з села Кошляки Збараського повіту, що також закінчив гімназію в Тернополі, навчався на гуманітарному факультеті університету [1, арк. 32]. На жаль в багатьох анкетах вказувалося тільки село, звідки родом студент без зазначення повіту, деякі назви населених пунктів дуже важко розібрати, тому крім вищеназваних, можливо й інші студенти – члени товариства російських студентів “Друг”, були вихідцями з Тернопільщини.

Отже ми можемо констатувати, що до складу товариства російських студентів “Друг” у Львові входила значна кількість, як на той час, студентів з різних львівських вищих навчальних закладів. Всі вони дистанціювали себе як представників російської національності і були православними за віросповіданням. Вступаючи до товариства, обіцяли надавати товариству після закінчення навчання посильну матеріальну і моральну підтримку. Багато з них під час Першої світової війни перебували на території Росії. Але після закінчення війни повернулися в свої краї. Студенти як всі молоді люди були соціально активними, брали участь в культурно-мистецьких заходах, які проводило товариство, цікавилися і займалися спортом: футбол, теніс, гімнастика, легка атлетика тощо. Серед членів товариства були вихідці родом з різних районів території сучасної Тернопільської області, що навчалися у Львові.

Список використаних джерел

1. ЦДДА у Львові, ф. 506с, оп. 1, спр. 157, 153 арк.
2. ЦДДА у Львові, ф. 506с, оп. 1, спр. 155, 162 арк.
3. ЦДДА у Львові, ф. 506с, оп. 1, спр. 156, 148 арк.
4. ЦДДА у Львові, ф. 506с, оп. 1, спр. 154, 111 арк.
5. *Трагедія галицької Русі* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rusmir.in.ua/ist/1009-dokumentalnyj-film-tragediya-galickoj-rusi.html>.
6. Ярослав Галан: последний из великих галицких русофилов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.odnako.org/blogs/show_340/
7. *Матюшко Л.* Діяльність москвофільського студентського товариства “Друг” у міжвоєнний період // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / Упорядник Олексій Сухий. – Львів: Видавництво “Піраміда”, 2004. – С. 310–322.
8. *Пашаева Н.М.* И.Г. Наумович как общественный, политический и религиозный деятель Галичины второй половины XIX века. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstor.com/ukrstor/paszaewa_naumowicz.html.
9. ЦДДА у Львові, ф. 506с, оп. 1, спр. 153, 33 арк.

Михаил Ревуцкий, Татьяна Луговская

АНАЛИТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОСТАВА ОБЩЕСТВА РУССКИХ СТУДЕНТОВ “ДРУГ” ВО ЛЬВОВЕ НА ОСНОВАНИИ ИХ ПЕРСОНАЛЬНЫХ АНКЕТ (1924–1934 ГГ.)

В статье исследуются данные основных пунктов заполненных личных анкет членов общества русских студентов “Друг” во Львове. Произведен анализ ответов на вопросы анкет, которые заполняли львовские студенты, желавшие стать членами общества русских студентов “Друг” во Львове за период с 1924 по 1934 года.

Ключевые слова: общество русских студентов “Друг”, русофильство, “Общество имени Качковского”, культурно-просветительская деятельность, опросный лист (анкета).

Mykhaylo Revutskyi, Tetyana Lugovska

THE ANALYTICAL CHARACTERISTICS OF THE CONTINGENT OF THE RUSSIAN STUDENTS SOCIETY “DRUH” (“THE FRIEND”) IN LVIV ON THE BASIS OF THEIR PERSONAL QUESTIONNAIRES (1924–1934)

In the article data of the main points of the filled personal questionnaires of members of society of Russian students “Druh” (“The Friend”) in Lviv are investigated. The analysis of answers to questions of questionnaires which were filled by the Lvov students wishing to become members of society of Russian students “Druh” (“The Friend”) in Lviv from 1924 for 1934 is made.

Key words: society of Russian students “Druh” (“The Friend”), rusofilstvo, “Society after the name of Kachkovsky”, cultural and educational activity, questionnaire.